

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela
Katedra filozofických vied
v Banskej Bystrici;
Inštitút filozofie Sliezskej Univerzity v Katoviciach
a Katedra filozofie Filozofickej fakulty
Katolíckej univerzity v Ružomberku

Problém hraníc medzi filozofiou, umením a vedou I

Juraj ŠUCH – Miloš TALIGA (eds.)

Názov: Problém hraníc medzi filozofiou, umením a vedou I
 Autori: Kolektív autorov
 Editori: Juraj Šuch, Miloš Taliga
 Recenzent: Zlatica Plašienková
 Technickí redaktori: Juraj Šuch, Miloš Taliga, Ulrich Wollner
 Jazykový redaktor: Dana Wollnerová
 Grafická úprava a dizajn obálky: Lenka Kasáčová
 Reprodukované dielo na obálke: Michal Bartko : *Kotegyán*, 2007
 Náklad: 120 Ks
 Rozsah: 222 s.
 Formát: A5
 Vydanie: Prvé
 Rok vydania: 2007
 Vydavateľ: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied,
 Banská Bystrica
 Bratia Sabovci s.r.o., Zvolen
 Tlač:

ISBN 978-80-8083-461-6

OBSAH

PREDSLOV

7

1. ČASŤ: Človek vo filozofii, vede a umení

SKÚMAJÚ VEDA, UMENIE, FILOZOFIA A NÁBOŽENSTVO TOHO ISTÉHO ČLOVEKA?	10
ANDREJ DÉMUTH	
TEÓRIE ĽUDSKEJ EMOCIONALITY	14
SIMONA WAGNEROVÁ	
AKO RACIONÁLNE VYSVETLIŤ (AJ) NERACIONÁLNEHO ČLOVEKA PODĽA BRIANA FAYA	19
ZLATA ANDROVIČOVÁ	
ČO ZNAMENÁ „KONIEC ČLOVEKA“?	24
JÁN ŠLOSIAR	
MOŽNOSTI FILOZOFICKÉHO SKÚMANIA ŽIVOTA PO SMRTI	32
SLAVOMÍR GÁLIK	
ANTROPOLOGICKÉ PARADIGMY V KULTÚRNOFENOMÉNE EDUKÁCIE	37
SABÍNA GÁLIKOVÁ-TOLNAIOVÁ	
VĚDA A VÝCHOVA Z EPISTEMOLOGICKÉHO HLEDISKA	44
JIRÍ POSPÍŠIL	
K BLÍZKOSTI	49
PETER MAČAJ	
NOVÉ ŠATY MODERNÉHO CISÁRA	54
GABRIELA ŠARNÍKOVÁ	
RELEVANTNOSŤ RIEŠENIA PROBLÉMU SLOBODY	59
MIROSLAVA SZÓKEOVÁ	
AUTENTICKÝ A NEAUTENTICKÝ SPÔSOB EXISTENCIE ČLOVEKA U J. P. SARTRA	65
BARBORA TVAROŽNÁ	
ESTETIZÁCIA FILOZOFIE A FILOZOFICKÝ ROMÁN – PROBLÉM ZBLIŽOVANIA FILOZOFIE A LITERATÚRY	70
DANA BREŽŇANOVÁ	
TEÓRIA MOŽNÝCH SVETOV A JEJ VYUŽITIE V LITERÁRNEJ VEDE	75
IVAN JANČOVIČ	

**PÔVAB MYSTIFIKÁCIE, VÁŽNOSŤ IMAGINÁCIE V KONTEXTE
SURREALIZMU**

ANNA ONDREJKOVÁ

80

**RIEŠENIE PROBLÉMU POVAHY HISTÓRIE VYBRANÝMI
ANGLOSASKÝMI HISTORIKMI**

JURAJ ŠUCH

85

CHARLES TAYLOR A PROBLÉM MULTIKULTURALIZMU

PETER GREŠŠA

90

RORTY AKO KULTÚRNY RELATIVISTA?

ERIKA KUBÍKOVÁ

95

GNÓZA A GNOTICKÁ KONCEPCIA ČLOVEKA V ANTIKE A DNES

KAROL HERIAN

100

2. ČASŤ: Možnosti a hranice verbálnych a neverbálnych jazykov

PROBLÉM REČI FOTOGRAFIE

MICHAELA FIŠEROVÁ

106

PROBLÉM PROBLÉMU REČI FOTOGRAFIE

MICHAL ŠEDÍK

115

**SKÚMANIE MOŽNOSTÍ INTERPRETÁCIE UMELECKÉHO DIELA AKO
ZNAKOVÉHO SYSTÉMU**

ZITA BAJÚSZOVÁ

121

DVA POJMY RIGIDNEJ DESIGNÁCIE A SÉMANTIKA

MARIÁN ZOUHAR

127

THE PROCEDURAL CONCEPTION OF LANGUAGE AND FACT

JIŘÍ RAČLAVSKÝ

137

JE FALIBILIZMUS PROTIREČIVÝ?

EUGEN ZELENÁK

147

**MOŽNOSTI A HRANICE JAZYKA PRI STRETNUTÍ S PALIATÍVNÝM,
DEMENTNÝM, STARÝM A KOMATICKÝM PACIENTOM**

PETER TAVEL

152

**3. ČASŤ: Problém epistémé v antike
(vzťah medzi theoretiké, praktiké a poietiké)**

ΘΕΩΡΙΑ – VIDENIE AKO METAFORA POZNANIA

JAROSLAV CEPKO

160

SOKRATES V OBLAKOCH

JÁN NIKEL

165

WIEDZA I MNIEMANIA W KONCEPCJACH DEMOKRYTA I PLATONA

DARIUSZ KUBOK

170

MNÉMÉ A ANAMNÉSIS V OIKONOMIKU A FAIDROVI

MATÚŠ PORUBJAK

177

GRECKA KONCEPCJA EPISTEME W PERSPEKTYWIE

FILOZOFII PLATOŃSKIEJ

DARIUSZ OLESIŃSKI

183

POZNÁNÍ IDEJÍ – TEORIE NEBO PRAXE?

JOSEF PETRŽELKA

189

PROTIKLADNOSŤ UMENIA A VEDY V PLATÓNSKEJ DIALEKTIKE

DARIUSZ RYMAR

195

EXISTUJE MEDZI JEDNOTLIVÝMI τέχναι HIERARCHIA?

ULRICH WOLLNER

202

TEORETICKÉ ROZVINUTIE SOKRATOVHO ETICKÉHO

RACIONALIZMU U RANÝCH STOIKOV

ANDREJ KALAŠ

209

**GRANICE POZNANIA I KWESTIA PRYNCYPIÓW BYTOWYCH
W FILOZOFII PLOTYNA**

AGNIESZKA WOSZCZYK

215

EXISTUJE MEDZI JEDNOTLIVÝMI ΤΕΧΝΑΙ HIERARCHIA? (Interpretácia Platónovho diela *Gorgias*)

Ulrich WOLLNER

Katedra filozofických vied FHV UMB v Banskej Bystrici, SR

IS THERE ANY HIERARCHY AMONG THE ΤΕΧΝΑΙ?
(Interpretation of the Plato's work *Gorgias*)

In the first part of the paper the author explicates the content of the term ΤΕΧΝΑΙ in Plato's work *Gorgias*. By analyzing this part, he is searching for criteria which Plato found inevitable for classifying an activity as ΤΕΧΝΑΙ. In the second part of the paper the author analyses three different classification types of ΤΕΧΝΑΙ. An answer is being looked for, whether there is a hierarchy to be found within the framework of separate classification types.

Cieľom príspevku je nájsť odpoveď na otázku: Členil Platónov Sokrates v diele *Gorgias* ΤΕΧΝΑΙ? Ak áno, koľko typov členení rozpoznával? A nakoniec, existuje v rámci jednotlivých typov členení nejaká hierarchia? Skôr ako budem odpovedať na tieto otázky, pokúsím sa na základe analýzy dialógu nájsť kritériá, ktoré Platón považoval za nevyhnutné k tomu, aby bola nejaká činnosť uznaná za ΤΕΧΝΗ.

1 Ako chápal ΤΕΧΝΗ Platónov Sokrates v diele *Gorgias*?

V prvej časti je mojím cieľom nájsť odpoveď na otázku, či existujú nejaké kritériá, ktorých uplatnením by Platónov Sokrates mohol rozoznávať ΤΕΧΝΗ.¹ Inak povedané, mal Platón už v tejto fáze svojej tvorby² vypracovanú teoretickú koncepciu ΤΕΧΝΗ? Podľa môjho názoru Platónov Sokrates v diele *Gorgias* určuje štyri hlavné kritériá ΤΕΧΝΗ:

1) Platón v časti 501a píše: „...lekárstvo, má preskúmanú aj prirodzenosť (φύσιν) svojho záujmu, aj príčinu toho, čo robí, a môže vedecky odôvodniť každú z týchto vecí...“³ To znamená, že každé ΤΕΧΝΗ musí poznať podstatu toho, čím sa zaoberá. Platónov Sokrates uvedenú myšlienku vyjadruje nasledovne: predmetom každého ΤΕΧΝΗ sú tie reči, ktoré sa týkajú odboru každého jednotlivého ΤΕΧΝΗ⁴ (450b). Povedané iným spôsobom, ku každému ΤΕΧΝΗ patrí znalosť jemu prislúchajúceho predmetu (πρᾶγμα).⁵ Jedno ΤΕΧΝΗ teda vyjadruje znalosť jedných vecí a iné ΤΕΧΝΗ

¹ Zbigniew Nerczuk poukazuje na skutočnosť, že ani Sokrates, ani Platón neboli prvými, ktorí sa zaoberali otázkou kritérií ΤΕΧΝΗ. Tejto problematike sa ešte pred nimi venovali dva intelektuálne prúdy – hippokratovci a so-
O lekárstve v dávnych dobách a O umení ([6], 219).

² Domnievam sa, že dielo *Gorgias* patrí do takzvaného prechodného obdobia v Platónovej tvorbe.

³ Vo všetkých prípadoch používam preklady od F. Novotného vo vydaniach z 90. rokov, ktoré publikovalo vydavateľstvo OIKOYMENH.

⁴ V origináli: (ἐκάστη αὐτῶν περὶ λόγου ἐστὶν αὐτῶν, οὗ τυχάνουσιν ὄντες περὶ τὸ πρᾶγμα οὗ ἐκάστη ἐστὶν ἡ ΤΕΧΝΗ).

⁵ Platón niekedy ako synonymum používa termín ἔργον.

⁶ V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že odborník musí poznať celý svoj odbor a nie iba nejakú jeho časť. Pozri Platónovu kritiku rapsóda Ióna (Ión, 531d-532a; 532d-533c).

vyjadruje znalosť iných vecí. Nie je teda možné, aby sa dve rôzne ΤΕΧΝΑΙ dotýkali toho istého predmetu.⁷ Kedy teda možno konštatovať, že jednotlivec spoznal podstatu konkrétneho ΤΕΧΝΗ? Jediné vtedy, ak pozná (vlastní) konkrétne ΤΕΧΝΗ, pretože len vtedy možno človeka označiť za odborníka (τεχνίτης).⁸

2) Iným miestom, na ktoré zameriam svoju pozornosť, je fragment 465a: „... nepokladám to za umenie (ΤΕΧΝΗ), ... pretože nedokáže podať žiadny rozumový (λόγον) výklad, aké sú svojou prirodzenosťou (φύσιν) tie prostriedky, ktoré prináša k užívaniu, takže nedokáže povedať príčinu jedného každého z nich. A ja nenazývam umením to, čo je bez rozumového výkladu (ἄλογον πρᾶγμα)...“⁹ Uvedenú myšlienku by sme mohli interpretovať v tom zmysle, že ten, kto chce hovoriť o nejakom ΤΕΧΝΗ, musí mať o ňom vedomosti (ἐπιστήμη).¹⁰ Ako som dokazoval v prvom bode, znalosť produktu predpokladá znalosť predmetného odboru tejto činnosti. Z toho teda vyplýva, že len ten, kto vie, čo robí, môže tiež povedať, prečo to robí. To znamená, že každé ΤΕΧΝΗ musí vedieť svoj predmet a svoju techniku popísať, vyjadriť.¹¹ Z tohto dôvodu možno odborníka poznať podľa jeho schopnosti vyjadriť pravidlá, postupy a podať ich zdôvodnenie.¹² Platónov Sokrates konštatuje: „...ako u všetkých iných odborných pracovníkov, z nich každý postupuje vo svojom diele nie slepým výberom prostriedkov, ale tak, aby to, na čom pracuje, nadobudlo istý tvar.“ (Gor. 503d-e). Možno teda konštatovať, že ΤΕΧΝΗ je nevyhnutne späté s logom (λόγος).¹³

3) Z fragmentu 465a sa ďalej dozvedáme: „[kuchárstvo] ... nedokáže podať žiadny rozumový (λόγον) výklad, aké sú svojou prirodzenosťou (φύσιν) tie prostriedky, ktoré prináša k užívaniu...“. Z uvedeného vyplýva, že odborník má poznať aj úžitok (ὠφέλεια), a teda aj cieľ (τέλος), aké má jeho ΤΕΧΝΗ.¹⁴ Iné miesto, kde je artikulovaná táto požiadavka, sa nachádza hneď v úvode dialógu *Gorgias*. Platónov Sokrates sa pýta: „...aký je význam toho jeho umenia...“¹⁵ (Gor. 447c). Ako som konštatoval v predchádzajúcom odseku, odborník vie, čo robí, pretože jeho konanie sa zakladá na znalosti svojho odboru. Ďalším dôležitým kritériom, ktoré je charakteristické pre odborníka, je, že myslí aj na úžitok, aký prináša jeho ΤΕΧΝΗ.¹⁶ Ako upozorňuje Woodruff, človek s ΤΕΧΝΗ môže vysvetľovať to, čo robí vo svojej

⁷ Analogické konštatovanie nachádzam aj v Ión, 537d-e.

⁸ Platón v dialógu *Lysis* opäť argumentuje v prospech odbornosti (Lys. 210a-b).

⁹ Aj na mieste 449e v dialógu *Gorgias* sa Platónov Sokrates vyjadruje, že rétorika by mala ľudí učiť nielen schopnosti hovoriť, ale aj rozumne myslieť.

¹⁰ Aj v diele *Obrana Sokratova* Platón konštatuje, že remeselníkom (δημιουργοί) nemožno uprieť znalosť. Pozri: (Apol. 22d).

¹¹ Prikladom toho, že grécki filozofi termín ΤΕΧΝΗ nezužívali len na oblasť manuálnej remeselnej praxe, sú aj stoici. A. Kalaš na základe analýzy pramenného materiálu dokazuje, že starí stoici chápali dokonca aj prozreteľnosť kozmu ako (umelecky) tvorivú, hoci ani podľa Kalaša nie je toto stoické „filozofické“ použitie ΤΕΧΝΗ úplne odtrhnuté od jeho pôvodného významu: „...nejde však o „umeleckosť“ v našom význame slova, ale o grécku ΤΕΧΝΗ (lat. ars), ktorá má veľmi blízko nášmu ponímaniu „remesla“, teda praktickej znalosti vytvárajúcej diela užitočné a vhodné pre život.“ ([3], 204).

¹² Porovnaj: Ión, 532c-533e. Aj Xenofón v diele *Memorabilia* uvádza takúto chápanie. Pozri časti: III,1,3; III,3,9 a III,7,4 (čerpaj som z anglického prekladu vydania: XENOPHON: *Memorabilia*, translated and annotated by A. L. Bonnette, Ithaca: Cornell University Press, 1994.).

¹³ D. L. Roach dokladá, že pojem ΤΕΧΝΗ nie je správne prekladať do moderných jazykov ako „zručnosť“ (ang. craft), ale jednoducho ako „vedenie“ (ang. knowledge). Pozri: ([9], 190, 193).

¹⁴ E. R. Dodds objasňuje, že remeselníkovou úlohou je τέλος, ktorý má nádej dosiahnuť, je to obraz (παράδειγμα), ktorý existuje v jeho mysli ([11], 329).

¹⁵ V origináli: (τίς ἡ δύναμις τῆς ΤΕΧΝΗΣ). Možný preklad je aj: „...na čom stojí moc toho jeho umenia...“

¹⁶ Analogické konštatovanie sa nachádza v Platónovom diele *Charmidés*. Pozri: (Charm. 165c-d).

profesii, to, čo je nevyhnutné k určitému cieľu ([10], 145). Inak povedané, odborník posudzuje svoje konanie aj z hľadiska významu svojho predmetu. Τέχνη teda preukazuje svoje „umenie“ tým, že dosahuje svoj účel (τέλος).

4) V tejto súvislosti vzniká otázka: Čo je účelom τέχνη? Má každé τέχνη jeden a ten istý cieľ alebo má každé τέχνη dosiahnuť svoj vlastný účel? Platónov Sokrates dáva na uvedené otázky jednoznačnú odpoveď: „...cieľom všetkého konania je dobro a že vzhľadom naň sa musia robiť všetky ostatné veci, a nie ono pre tie ostatné...“¹⁷ (Gor. 499e-500a).¹⁸ To znamená, že pre všetky τέχνη platí axióma dosiahnuť účel, ktorý zas označuje dobro toho, čomu dané τέχνη slúži. Jednoducho vyjadrené, ak τέχνη realizuje dobro, tak naplňa podstatnú funkciu τέχνη. Akým spôsobom je možné toto dobro dosiahnuť? Podľa Platónovho Sokrata: „...dobrošť každej jednotlivéj veci aj náradia, aj tela a tiež duše aj každého živočícha, nedostavuje sa náhodou, ale poriadkom, správnosťou a umením, ktoré je každej z tých vecí venované...“¹⁹ (Gor. 506d). To znamená, že každá oblasť má svoje vlastné dobro, ktoré vyplýva z jej vlastného usporiadania. Ak jednotliviny obsahujú poriadok (τάξις), súlad, usporiadanie, potom sú dobré. Ak v nich uvedené faktory absentujú, to znamená, ak sú neusporiadané (ἀταξία), tak sú zlé (503e-504b). Úlohou odborníka je teda taká produkcia, ktorá vedie k sformulovaniu nemenného a pravdivého vzorca, ktorého napĺňaním by sa vždy dospelo k dobrému produktu.

Na záver tejto časti možno konštatovať, že podľa Platónovho Sokrata má každé τέχνη vymedzený predmet (πράγμα), opiera sa o vedomosti (ἐπιστήμη)²⁰ a vedie k stanovenému cieľu (τέλος), ktorým má byť dobro (τὸ βέλτιστον) pre dušu alebo telo človeka.²¹

2 Skúmanie rôznych typov členenia τέχνη v dialógu Gorgias

Pri odpovedi na otázku, či Platónov Sokrates členil τέχνη, možno vychádzať z fragmentu 450c, v ktorom Sokrates konštatuje, že existujú rozličné τέχνη.²² Z tohto dôvodu sa zameriam na analýzu jednotlivých typov členení τέχνη. Pre úspešnú explikáciu tejto problematiky považujem za kľúčové miesto 448c, v ktorom Gorgiov žiak Pólos vyhlasuje, že jeho učiteľovi prislúcha τέχνη zo všetkých najkrajšie (μετέχει τῆς καλλίστης).²³ To znamená, že explicitne hovorí o nejakej hierarchii. Mojou snahou teda bude analyzovať jednotlivé typy členení τέχνη a budem sa snažiť odpovedať aj na otázku, či je v každom z týchto členení obsiahnutá nejaká hierarchia.

¹⁷ V origináli: (τέλος εἶναι ἀπαρτῶν τῶν πράξεων τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐκείνου ἕνεκα δεῖν πάντα τὰλλα πράττεσθαι ἄλλ' οὐκ ἐκείνῳ τὸν ἄλλον)

¹⁸ E. R. Dodds v tejto súvislosti píše, že τέλος je na tomto mieste jedným z prvých príkladov, v ktorých tento pojem vystupuje v zmysle cieľa. Pozri: ([1], 317).

¹⁹ V origináli: (ἢ γὰρ ἀρετῇ ἐκάστου, καὶ σκεύους καὶ σώματος καὶ ψυχῆς αὐτῆς καὶ ζῆσιος παντός, οὗ τῆς εἰκῆς καλλίστα παραγίνεσθαι, ἢ τῆς τάξεως καὶ ὁμοιότητος καὶ τέχνης, ἥτις ἐκάστῳ ἀποδίδεται αὐτῷ)

²⁰ M. C. Nussbaumová v tejto súvislosti píše: „Zo svojej vlastnej práce a podľa spoločného názoru filológov usudzujem, že aspoň od Platónovej doby nebol medzi epistémé a techné v skutočnosti žiadny systematický ani všeobecný rozdiel.“ ([6], 217).

²¹ A. Kalaš v [4] dokazuje, že problematika poznávaco-etického kritéria bola pertraktovaná aj v stoicko-akademickej polemike.

²² V tejto súvislosti je nutné upozorniť na skutočnosť, že Platónov Sokrates rozlišuje medzi τέχνη a zbehlou (ἐμπειρία). Mojm cieľom nebude charakterizovať tento rozdiel, postačí, ak už v tejto fáze zadeklarujem, že budem skúmať len to, čo pod pojmom τέχνη rozumel Platónov Sokrates.

²³ Pólos túto myšlienku opätovne vyslovuje aj v 448e.

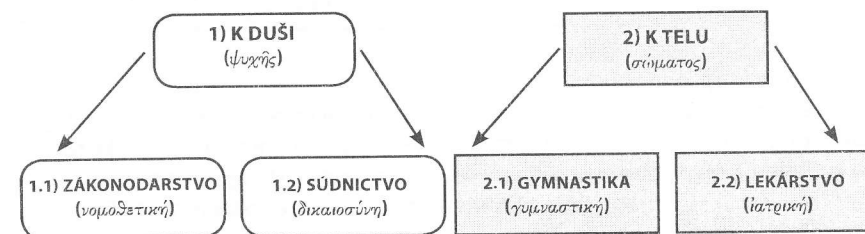
2.1 Prvý typ členenia

Prvé členenie τέχνη, ktoré uvádza Platónov Sokrates, je dvojzložkové: 1) výkon rúk a 2) výkon úst. Pod výkonom rúk (1) Sokrates rozumie to, že potrebujú len málo slov, niektoré dokonca vôbec slov nepotrebujú, takmer všetka ich znalosť spočíva v ručných výkonoch (malíarstvo, sochárstvo, staviteľstvo, ...). Naopak, výkonom úst (2) nevzniká žiadne ručné dielo – viditeľný produkt, predmet (ἔργον), ale celý ich výkon sa sústreďuje len na slová. Platónov Sokrates upresňuje, ktoré τέχνη pracujú s rečou, teda ktoré patria pod výkon úst (2) sú to: náuka o číslach (ἀριθμητική), počtárstvo (λογιστική), geometria (γεωμετρική), umenie hrať mlynček²⁴ (πεπτετική γε) a iné (450d).

V rozlíšení medzi výkonom rúk a výkonom úst Sokrates nehovorí o hierarchii. To znamená, že explicitne nie je rozlíšené, ktoré z týchto dvoch druhov τέχνη preferuje.²⁵ No implicitne je zjrejmé, že hierarchicky vyššie staval tie τέχνη, ktoré patria pod výkon úst. Z akého dôvodu? Najmä z toho, že τέχνη vykonávané ústami dávajú človeku vyššiu formu vedenia (ἐπιστήμη) (454e). Ako objasňuje Patočka, dávajú skutočnú znalosť, ktorá nepripúšťa chybu, je to vedenie bez možnosti opaku a pochyb ([7], 157).²⁶

2.2 Druhý typ členenia

Aj v druhom type členenia Sokrates rozoznáva dvojake τέχνη: 1) vzťahujú sa k duši (ψυχῆς), nazval ich πολιτική a 2) vzťahujú sa k telu (σώματος).²⁷ Tie, ktoré sa vzťahujú k duši, sa opäť členia na dve podskupiny – 1.1) zákonodarstvo (νομοθετική) a 1.2) súdnictvo (δικαιοσύνη). Analogicky sa členia aj tie τέχνη, ktoré sa vzťahujú k telu – 2.1) gymnastika (γυμναστική) a 2.2) lekárstvo (ιατρική). Sokrates teda konštatuje: „Takto sú to štyri umenia a tie stále hľadajú zachovať v najlepšom stave jedna telo, druhá potom dušu...“²⁸ (Gor. 464c).

V prvej časti štúdie som konštatoval, že odborník má poznať aj úžitok (ὠφέλεια) svojho τέχνη. Aký prospech teda poskytujú jednotlivé dvojice τέχνη? Τέχνη, ktoré

²⁴ E. R. Dodds vysvetľuje, že táto hra je „hrou čistej zručnosti“ ([1], 197).

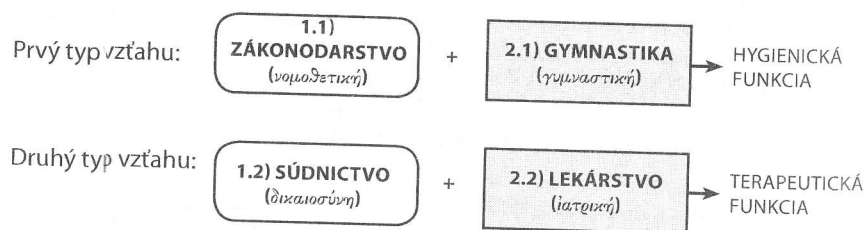
²⁵ Podľa D. L. Roochnika má τέχνη v celej Platónovej tvorbe viac podôb, pričom sú zvýraznené dva krajné prípady: 1) produktívne τέχνη; 2) teoreticko-matematické τέχνη. Oba vystupujú v tejto pasáži dialógu ([9], 188).

²⁶ Ako zdôrazňuje Z. Nerczuk: „...matematika sa stane ideálom presnosti, pretože len týmto spôsobom je možné uchopiť vo svete panujúci poriadok – κόσμος – priberajúci formu napr. „geometrickej rovnosti“ (ισότης ἢ γεωμετρική, 508a6).“ ([5], 137).

²⁷ Tie na rozdiel od prvých nemajú termín, ktorý by ich označoval.

²⁸ V origináli: (τεττάρων δὴ τούτων οὐσῶν, καὶ αἰς πρὸς τὸ βέλτιστον θεραπευσῶσιν τῶν μὲν τὸ σῶμα, τῶν δὲ τὴν ψυχὴν)

sa vzťahujú k duši – zákonodarstvo (1.1) a súdnictvo (1.2) dirigujú dušu, krotia ju (ovládajú ju), a tým ju robia lepšou. *Τέχναι*, ktoré sa vzťahujú k telu – gymnastické (2.1) a lekárske (2.2) vedú k skutočnému pestovaniu tela. To znamená, že obe smerujú k dobru tela, ktorým je zdravie. Poznajú poriadok, ktorý je vlastný telu, a telo podľa tohto poriadku usporadúvajú.²⁹ Podľa Sokrata majú tieto *τέχναι* vládnuť nad všetkými ďalšími *τέχναι*, ktoré sa sústreďujú na telo (pekárskym, tkáčskym, obuvníckym, ...), a majú užívať ich výkony, pretože na rozdiel od nich vedia, ktorý druh jedla alebo nápojov je prospešný pre zdravie tela, na rozdiel od všetkých ostatných, ktoré to nevedia. Vyjadrené slovami Platónovho Sokrata: „Preto teda sú medzi činnosťami zaoberajúcimi sa telom tie ostatné umenia otrocké, podriadené a sprosté, kým umenia gymnastické a lekárske sú po práve ich pánmi.“³⁰ (Gor. 518a). V tomto zmysle existuje medzi jednotlivými *τέχναι* hierarchia, a to z toho dôvodu, že jedny *τέχναι* v diferencii od iných majú znalosť cieľa (τέλος). Nie je zrejmé, či existuje hierarchia medzi jednotlivými dvojicami *τέχναι*. Existujú však medzi nimi nejaké vzťahy? Áno, jestvujú. Vzťah zákonodarstvo (1.1) – gymnastika (2.1) má akús hygienickú funkciu. To znamená, že obe *τέχναι* uvádzajú obec (πόλις) do správneho stavu. Exaktne to vyjadril Patočka – tento vzťah je účasťou všetkých na celku teda každá časť má svoju pevnú funkciu, svoj presne určený zmysel ([7], 162). Vzťah súdnictvo (1.2) – lekárstvo (2.2) má terapeutickú funkciu (464b-c). Tak ako lekárstvo napravné odchyľky od normy, tak to v štáte robí súd.

2.3 Tretí typ členenia

Tretí a pravdepodobne najdôležitejší typ členenia nie je vyjadrený samotným Sokratom, no napriek tomu je z textu zrejmé, že Platón s ním operuje. Aj v tomto type členenia *τέχνη* možno opäť rozlišovať dva prvky: 1) *τέχνη* poskytujúce len slasť (ήδονή) a 2) *τέχνη*, ktoré nie sú zamerané len na poskytovanie slasti. Tento typ členenia je oproti predchádzajúcim charakteristický tým, že operuje s dištinkciou (A V ~A). Platónov Sokrates na lepšie pochopenie tejto dištinkcie používa jedno zo svojich podobenstiev – podobenstvo o sudoch (493d-494a). Podstata tohto podobenstva vypovedá o tom, že ak sa oddávame len slasťam, ktoré sprostredkúva (aj) *τέχνη*, podobáme sa deravým sudom, ktoré je nutné permanentne dopĺňať stále novými a novými slasťami.

²⁹ Napriek niektorým zjednodušujúcim výkladom Platóna je u neho starostlivosť o telo dôležitou súčasťou starostlivosti o dušu. Bližšie pozri: [8].

³⁰ V origináli: (διό διή και ταύτας μέν δουλοπρεπεῖς τε και διακονικὰς και ἀνελευθέρους εἶναι περὶ σίματος πραγματείαν, τὰς ἄλλας τέχνας, τὴν δὲ γυμναστικὴν και ἱατρικὴν κατὰ τὸ δίκαιον δεσποινίας εἶναι ταύτων)

Z uvedeného je zrejmé, že v tomto prípade Platónov Sokrates explicitne hierarchizuje. Na vyššom stupni pomyselnej hierarchie sú umiestnené *τέχναι*, ktoré nie sú zamerané len na poskytovanie slasti. V tejto súvislosti sa ponúka otázka, ako a či vôbec Platón zdôvodňuje takúto hierarchiu. Pre riešenie uvedenej otázky budem vychádzať z fragmentu 502a, v ktorom sa Sokrates Kalliklésa pýta, či hudobník Melés hľadel na najvyššie dobro (πρὸς τὸ βέλτιστον βλέπων), keď spieval v doprovode kithary. Z obsahu tohto fragmentu je zrejmé, že *τέχναι* musia byť nasmerované k dobru, musia mať k nemu vzťah.

V opozícii k uvedenému fragmentu je Sokratovo konštatovanie, že hra na píšťalu,³¹ hra na kitharu, cvičenie zborov, skladanie dithyrambov³² – všetky tieto činnosti sú vynájdené pre slasť, sledujú len našu slasť a o nič iné sa nestarajú (501e-502a). To podľa Gilbertovej s Kuhnom znamená, že sú to činnosti iba zábavné, určené k odpočinku, neužitočné, ak nie ešte horšie, ktoré nemajú žiaden iný cieľ než poskytovať slasť. Tieto činnosti nechávajú stranou užitočné a dobré a sústreďujú sa len na pôsobivé ([2], 44). Z uvedeného je zrejmé, že Platónov Sokrates odmieta tézu artikulovanú sofistami, podľa ktorej je príjemné totožné s dobrým. Sokrates sa na margo tejto tézy vyjadruje explicitne: „...príjemné (τὸ ἡδὺ) je rôzne od dobrého (τοῦ ἀγαθοῦ).“ (Gor. 497a). Ako som dokazoval v prvej časti príspevku, skutočné *τέχναι* musia mať vzťah k dobru. Dobro sa teda nemôže so slasťou stotožňovať, naopak, príjemné musí byť podriadené dobrému. Z uvedeného vyplýva, že je nutné medzi príjemnosťami vybrať dobré a zavrhnúť zlé, ale to môže len odborník (τεχνίτης), ktorý bude vlastniť *τέχνη*, a teda bude vedieť, čo je dobro.

Záver

Platónov Sokrates určuje štyri hlavné kritériá *τέχνη*. Po prvé, *τέχνη* má presne vymedzený svoj predmet. Po druhé, ovláda konkrétnu znalosť, má o nej vedomosti. Po tretie, získava nejaký pre seba špecifický prospech a vždy vedie k stanovenému cieľu. A po štvrté, cieľom *τέχνη* je dobro. Poukázali sme na rôzne typy hierarchizácie *τέχναι*: V prvom type členenia je implicitne zrejmé, že Platón vyššiu hodnotu prisudzuje takým *τέχναι*, ktoré zaraďuje pod výkon úst. Druhý typ členenia je charakteristický tým, že v sebe neobsahuje hierarchiu. Napokon v treťom, najdôležitejšom type členenia je explicitne stanovená hierarchia: vyššiu hodnotu majú podľa Platónovho Sokrata tie *τέχναι*, ktoré sa neusilujú len o slasť, ich skutočným cieľom má byť dosahovanie dobra. Také *τέχναι*, ktoré nie sú zacielené na dobro, nie sú pravými *τέχναι*.

LITERATÚRA:

- [1] DODDS, E. R.: *Gorgias*. (a revised text with introduction and commentary). Oxford : Clarendon Press, 1959.
- [2] GILBERTOVÁ, K. E. – KUHN, H.: *Dějiny estetiky*. Preložili P. a H. Kovályovi, Podľa Platónovho Sokrata aj tragédia smeruje skôr k slasti, jej cieľom je zavraždiť sa divákom, a z toho dôvodu je podobná rétorike (502b-c). Pri sledovaní tragédie sa teda dobrovoľne podriadujeme svetu fikcie.

- Praha : Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.
- [3] KALAŠ, A.: "Obraz globalizovaného stoického univerza a sloboda stoického mudra v ňom." In: *Wartości i ich funkcje w kształtowaniu cywilizacji globalnej*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004, s. 197-206.
- [4] KALAŠ, A.: "Stoicko-akademická polemika o poznání." In: *Filozofia*, 60, 2005, č. 2, s. 77-89.
- [5] NERCZUK, Z.: *Sztuka a prawda. Problem sztuki w dyskusji między Gorgiaszem a Platonem*. Wrocław : FNP, 2002.
- [6] NUSSBAUMOVÁ, M. C.: *Křehkost dobra*. Přeložili D. Korte, M. Ritter, Praha : Oikoymenh, 2003.
- [7] PATOČKA, J.: *Platón*. Praha : SPN, 1991.
- [8] PORUBJAK, M.: "Filozof bol majster slasti." In: *Anthropos*, 1, 2005, č. 4, s. 49-54.
- [9] ROOCHNIK, D. L.: "Socrates' Use of the Techne-Analogy." In: BENSON, H. H. (ed.): *Essays on the Philosophy of Socrates*. Oxford : Oxford University Press, 1992, pp. 185-197.
- [10] WOODRUFF, P.: "What Could Go Wrong with Inspiration? Why Plato's Poets Fail." In: MORAVCSIK, J. – TEMKO, P. (eds.): *Plato on Beauty, Wisdom, and the Arts*. Totowa : Rowman and Littlefield, 1982, pp. 137-150.

Príspevok vznikol ako súčasť grantových projektov VEGA č. 1/2499/05 a č. 1/3599/06.

Ulrich WOLLNER

Katedra filozofických vied FHV UMB

Tajovského 40

974 01 Banská Bystrica

SR

e-mail: wollner@fhv.umb.sk

TEORETICKÉ ROZVINUTIE SOKRATOVHO ETICKÉHO RACIONALIZMU U RANÝCH STOIKOV

Andrej KALAŠ

Katedra filozofie a dejín filozofie FF UK v Bratislave, SR

THEORETICAL DEVELOPMENT OF THE SOCRATES' ETHICAL INTELLECTUALISM IN EARLY STOA

This paper aims to explain the main aspects of Socrates' ethical intellectualism in perspective of ancient τέχνη and the role of teacher of good life. This stage is a starting point for us to examine the Stoic reception of Socrates' intellectual and ethical legacy and its incorporation into the huge and highly elaborated system of Stoic physics and epistemology.

Sokratovo miesto v dejinách filozofie je nezastupiteľné. V predkladanom príspevku sa pokúsim načrtnúť, ako ovplyvnil tento mysliteľ raných stoikov svojou tézou tzv. etického racionalizmu. Svojím skalopevným presvedčením o úzkom prepojení oblasti správneho poznania, rozhodovania a konania podnietil najstarších stoikov k vybudovaniu naozaj veľkolepého a do najmenších detailov teoreticky prepracovaného systému slobodného racionálneho rozhodovania a konania. To, čo Sokrates žil a hlásal, urobili stoici predmetom teoretického skúmania fyziky, ktorú zaujíma všetko to, čo je v súlade s prírodou (κατὰ φύσιν), lebo život proti jej princípom (παρὰ φύσιν ζῆν) je základnou prekážkou blaženosti (εὐδαιμονία) a robí nás nešťastnými (κακοδαίμονες). Teoretickým vyústením takéhoto prístupu je u stoikov konštatovanie troch stupňov poznania, ktoré zároveň predstavujú tri stupne cesty smerujúcej k blaženosti stoického mudra.

Sokrates je klasickým prototypom filozofa, ktorý spája nerozborným putom sféry mravného ľudského konania s oblasťou pravdivého poznania. Jedným možným obrazom tohto filozofa (aj keď určite nie jediným a historicky najrelevantnejším) je jeho portrét v raných Platónových dialógoch. Platónov Sokrates hovorí, že nik nechýbuje dobrovoľne, ale len dôsledkom nedokonalosti ľudského poznania:

ἐγὼ γὰρ σχεδὸν τι οἶμαι τοῦτο, ὅτι οὐδεὶς τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ἡγείται οὐδένα ἀνθρώπων ἐκόντα ἐξαμαρτάνειν οὐδὲ αἰσχρά τε καὶ κακὰ ἐκόντα ἐργάζεσθαι, ἀλλ' εὖ ᾔσασιν ὅτι πάντες οἱ τὰ αἰσχρὰ καὶ τὰ κακὰ ποιοῦντες ἄκοντες ποιοῦσιν.

Totiz ja rozhodne zastávam asi taký názor, že žiaden múdry človek si nemôže myslieť, že niekto z ľudí hreší dobrovoľne a vôbec že takto koná zlé a mrzké skutky. Naopak, múdri vedia, že všetci, čo konajú takéto činy, ich konajú proti svojej vôli.

Platón: Protagoras, 345d9 - 345e4